

Arsen Yarman: 'Bu kitabı I. Dünya Savaşı'nda görünmeyen Ermeni emeğini anlatmak için yazdım'

Posted on 23/12/2014

Ezgi Berk: Daha önceki kitaplarınızdan bildiğimiz kadarıyla, Ermenilerin Osmanlı'daki sağlık hizmetlerine katkısı, Ermenilerin sözlü ve yazılı kültürü gibi pek çok alanda çalışmalarınız var. Ermeni Etıbbı Cemiyeti'ni nasıl keşfettiniz?

Arsen Yarman: Elime geçen Tarman dergisinin bir sayısıyla keşfettim. Okudukça Ermeni Etıbbı Cemiyeti'nin faaliyetlerinin ayrıntılarına ulaştım ve kitaplaştırmaya karar verdim, kitabın tamamlanması 1,5 yıl sürdü.

Bu kitabı yazma amacınız nedir?

Bu kitabı, inkâr politikalarına çok kızdığım için yazdım. Fatih Sultan Mehmet'i iyileştiren hekim Amirdovlat'ın Ermeni olduğu hâlâ söylenmez. Bir diğer kızdığım konu ise Ermenilerden 'beşinci kol' olarak bahsedilmesi. I. Dünya Savaşı sırasında Kafkaslar'da Rus ordusuyla birlikte savaşan Azerilerden ya da Tatarlardan bahsedilmez, ama Ermenilerden mutlaka bahsedilir. Ben de I. Dünya Savaşı'nda görünmeyen Ermeni emeğini ortaya koymak için, Osmanlı'daki Ermeni hekimlerin ayrıntılı bilgilerinin yer aldığı 'Ermeni Etıbbı Cemiyeti'ni kaleme aldım. Bu kitapta yalnızca Ermenilerin Osmanlı'daki sağlık hizmetlerinden bahsediyorum, ama elbette birçok alanda çalışan Ermeni var. İstasyon şefi, trenlerde makinist olarak, tercüme odalarında ya da telefon telgraf hizmetlerinde çalışan çok sayıda Ermeni var. Örneğin Enver Paşa'nın İstanbul'da Sultan'dan kaçarken sığındığı ev, bir Ermeni'ye aittir. Hatta, Enver Paşa'yı Sarıkamış Harekâtı'nda donmaktan kurtaran

asker, Sivaslı bir Ermeni, Ohannes Aginyan adlı askeridir, Balkan Harbi'nde hayatını kaybetmiştir. Enver Paşa'nın bu asker için gönderdiği teşekkür mektubu var.

Kitabınızdan anlıyoruz ki, Ermeni Etıbbı Cemiyeti, siyasetin tam göbeğinde yer alıyor. Cemiyet'in dönemin siyasi gündeminde konumu nasıl biçimleniyor?

Ermeni hekimlere baktığımızda bunları üçe ayırabiliriz: İlk kuşak, Mekteb-i Tıbbiye-i Adıye-i Şahane'de okuyanlar. Burada eğitim alan hekimler, yurt dışına gidip master yapmışlar. Bir kısmı Ermeni cemaatinin sağladığı burslarla, bir kısmı da kendi imkânlarıyla yurt dışında okuyan hekimler bunlar. Paris'te tıp eğitimlerine devam ederlerken, Fransız hürriyet hareketlerine katılıyorlar, demokrasi havarilerine dönüşüyorlar. Tekrar Osmanlı'ya döndüklerinde, bu fikirleri dile getirip cemaat içinde yaymaya başlıyorlar. O sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti de aynı gayeyi sürdürdüğü için bu hekimler de hareketin içinde bulunuyorlar; aynı zamanda Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de ders veriyorlar. Okulda ders veren Ermeni hekimlerin yanı sıra, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'de, 9 tane Ermeni başkanı, 55 tane de Ermeni doktor üyesi oluyor bu süreçte. Bu kuşağı 1908 Devrimi kuşağı olarak adlandırıyorum. 1930'a kadar bu kuşağın hekimlerine rastlıyoruz. Ermeni Etıbbı Cemiyeti'ni de bu kuşağın hekimleri kuruyor.

Kim bu hekimler?

Tıp tarihçisi Vahram Torkomyan'dan öğrendiğimiz kadarıyla, Dr. Kaspar Sınabyan, Dr. Hagop Hovhannesyan, Dr. Hovhannes Tabibyan, Dr. Civan Ananyan, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne'de ders veren hocalardan yalnızca birkaçı.

Üç kuşak hekim var demiştiniz, diğer iki kuşak hekimler kimler ve nasıl şekilleniyorlar?

I. Dünya Savaşı ve soykırım sürecinde ölen birinci kuşak hekimlerin dışında, sağ kalan ya da o dönemde hekimlik yapıp Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte artık tüm yaşananlardan sonra

Avrupa'ya giden, ikinci kuşak hekimler var. Bir de Cemiyet'in 1960'lara kadar yaşayan ve Cumhuriyet sistemiyle barışan hekimleri de var. Sisteme adapte olup milletvekili olan, daha sonra Yassıada'da öldürülen hekimler de üçüncü kuşağı oluşturuyor.

Başa dönecek olursak, I. Dünya Savaşı başlamadan önce, kurulduğu 1912 yılından itibaren Ermeni Etıbbı Cemiyeti neler yapıyor?

1908'deki özgürlük söylemine dahil olan Ermeni hekimler, vaat edilen özgürlükler yerine getirilemeyince bir Ermeni cemiyeti kuruyorlar. Ermeni Etıbbı Cemiyeti'nin faaliyetleri, 1912-1916 arasında devam ediyor. Bu süreçte hekimlik mesleğiyle ilgili pek çok yenilik görüyoruz. Örneğin, ontoloji kitabı basıyorlar, hekimlik ahlakı üzerine tartışıyorlar. Başlangıçtan itibaren en çok tartışılan konulardan biri de, hastalıkların Fransızca isimlerini Ermeniceye çevirmek konusunda. Avrupa'daki yeni tıp teknik ve metodlarını Osmanlı'ya getirip tartışıyorlar. I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı ordusundaki eksik hemşire kadroları için hemşirelik kursları açıyorlar. Bu kurslarda yetişen hemşireler, orduda çalışıyorlar. Cemiyet, I. Dünya Savaşı'nda cephede Osmanlı ordusunun yanında savaşma kararı alıyor. Aynı zamanda Hilal-i Ahmer'e [Kızılay] yardım toplamak için İstanbul'da çekilişler, balolar düzenliyor.

Cemiyet, Tarman dergisini ne zaman çıkarıyor? Dergi nerelere gönderiliyor?

1920 yılında İstanbul'da çıkmaya başlayan dergi, 20 şehirde dağıtılıyordu. Derginin ilk sayısında taşra ve hudut dışında kalan bölgeler için muhabirlerinin listesi verilmiş; ayrıca Amerika, Avrupa ve Mısır'da da muhabirleri olduğunu belirtmiştir.

Ermeni Etıbbı Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nda ve soykırım yaşanırken neler yapıyor?

1915'teki hekimleri incelerken bütün hekimlere baktım; Türk, Ermeni hepsini gördüm. I. Dünya Savaşı'yla birlikte cemiyet faaliyetlerini yerine getiremiyor, orduda görev alıyor

bütün hekimler. İlginçtir ki, 1915'te tehcire gönderilen Ermeniler, bir şekilde ölmekten kurtulup İstanbul'a geldiklerinde hemen orduda görev alıyorlar, hekim olarak çalışıyorlar. Nasıl bir suçludur ki, tehcire gidip kurtulunca, döner dönmez hemen orduda görev alabiliyor? Dedemin kardeşi Dr. Minas örneğin. Erzincan Menzil Hastanesi'nde görevdeyken "şehit" oluyor. Ya da Dr. Avedis Nakaşyan gibi...

Avedis Nakaşyan savaş sürecinde neler yaşıyor?

Nakaşyan, Ermeni milliyetçiliğiyle ilgisi olmayan bir hekimdir; ancak ne görüşleri, ne de faaliyetleri onu 24 Nisan 1915'te tutuklanıp Ayaş'a gönderilmekten kurtarabilmiştir. Devlet hastanelerinde çalışan Dr. Nakaşyan'ın Ermeni partileriyle arası kötüdür ve onların faaliyetlerine açıktan karşıdır. Tehcirden kurtulan Aram Andonyan, hatıralarında, Dr. Nakaşyan'ın cezaevinde Diran Kelekyan, Püzant Keçyan, Dr. Vahram Torkomyan, Dr. Misak Cevahiryan, Peder Keropyan ve eczacı Hagop Nargileciyan'la daha yakın olduğunu belirtir. 24 Nisan 1915'te gözaltına alınan Ermeni aydınları arasında, siyasi görüşleri bakımından Nakaşyan'a yakın isimler hiç de az değildir. Siyasi etkinliklere katılmayan ya da ilgi göstermeyenlerin sayısı hayli yüksektir. Aralarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesine etkin olarak karşı çıkanların sayısının yüksek olduğu da iddia edilemez.

Peki, hekimler orduda görev yaparken, aileleri ne durumda?

Çoğu hekimin ailesi tehcirde. Eşleri devlet memuru koruması altında; ama annesi, babası, kardeşleri, kardeşlerinin aileleri, hepsi tehcirde... Bu insanlar hakkında, kitaptaki dört hatıratın hareketle çok detaylı bilgiler verdim.

Bu hatıratlardan biri de Dr. Avedis Cemcemyan'a ait. Nasıl ulaştınız hatıratı ve Dr. Cemcemyan, neler yaşıyor, ne hissediyor bu süreçte?

Dr. Cemcemyan'ın hatıratı, 'Osmanagan Gayseragan Panagi Isba, Pijışg Avedis

Cemcemyanin Orakırı (1914-1918)' [Osmanlı İmparatorluğu Ordusu Subayı, Dr. Avedis Cemcemyan'ın Günlüğü (1914-1918)] adıyla 1986 yılında Beyrut'ta basıldı. Bu hatıradan anlaşılıyor ki, savaşın başında Çorlu-Silivri güzergâhından Çanakkale'ye ulaşan Dr. Cemcemyan, burada uzun bir süre görev yaptıktan sonra, Maraş, Bitlis, Van gibi şehirlerde yaralıların tedavisiyle uğraşmış. Dr. Avedis Cemcemyan, bir yandan zor ve tehlikeli koşullarda görevini sürdürmeye, bir yandan da Der Zor'a tehcire gönderilen aile fertlerinden haberdar olmaya ve onların hayatını güvence altına almaya çalışıyor. Cemcemyan'ın hatıratı, günlük formunda kaleme alındığı için, hekimin faaliyetleri ve aldığı haberler kronolojik olarak yazılmış. Bu durum, onun görev yaptığı cephelerde karşılaştığı ve sözünü ettiği olayların başka kaynaklardan takip edilmesini de kolaylaştırıyor. Hatırat, Çorlu'ya hareket etmelerinin istendiği Babanakkaş'ta ve 3 Kasım 1914'ten itibaren başlıyor. Çatalca, Çakırca, Yenice Köyü yoluyla ulaştıkları Silivri'de, Bulgarların her şeyi yakıp yıktıklarını görüyor. Günlükte, cephe gerisinde yaşanan sağlık sorunları ve maddi sıkıntılar da yer alıyor. Değirmenköy'e gelen göçmenlerin yaşadığı sıkıntılardan, Çorlu Ermenilerinden ve buradaki Rumların göçünden söz ediyor. Haberleştiği ailesinden, arkadaşlarından ve birlikte görev yaptığı doktor arkadaşlarından da bahsediyor. Çatalca'da ise önceki yıl süren Balkan Harbi çatışmalarının izlerinin görüldüğünü, her yerde kemiklere rastlandığından bahsediyor. Dr. Cemcemyan'ın günlüğüne göre, ordu, Çatalca'da camide kalıyor ve doktor, yeni baştabibin gelmesinden fırsat bulup üç gün izin alıyor; Aya Yorgi Köyü'ndeki cephede bulunan Dr. Artin Der Boğosyan'ı ziyaret ediyor ve ardından da İstanbul'a doğru yola çıkıyor. Günlükte, 1915 yılının Mart ayına kadar herhangi bir kayıt yok. 6 Mart 1915 tarihli notta, doktorun orduyla birlikte vapurla İzmit'e yol aldığı yazılı. Buradan sonra da Adapazarı'nda çalışmaya başlıyor. Adapazarı'nda 70 yaşında ve sivil doktor olarak çalışan Dr. Kavalcıyan'la tanışıyor ve her gün onu ziyaret ediyor. Dr. Cemcemyan, Adapazarı'nda YMCA'da (Young Men's Christian Association - Hıristiyan Gençler Derneği) bir sağlık semineri de veriyor. Günlükten anlaşıldığı kadarıyla, ordu, Adapazarı'nda bin kişilik bir hastane tesis etmeye karar verilmiş ve Dr. Cemcemyan da, Ermeni okulunda kurulması düşünülen hastanenin hazırlıkları için görevlendirilmiş. 7 Nisan 1915'te Taksim Kışlası'na gelen Dr. Cemcemyan, burada Dr. Nakaşyan ve Dr. Artin Der

Boğosyan'la karşılaşıyor. 9 Nisan'da "Şam" gemisine binerek Gelibolu'ya doğru yola koyulmuşlar. Şarköy'den artık bomba seslerinin duyulmaya başlandığı günler. 15-16 Nisan 1915'te, Ermeni hamamına gittiğini yazan doktor, Gelibolu'da hâlâ 200 Ermeni evinin bulunduğunu yazmış günlüğüne.

1909 Adana katliamı yaşanırken Ermeni doktorlar oraya yardıma gidiyor mu?

Adana Katliamı sırasında, Ermeni Etıbbı Cemiyeti henüz kurulmamış. Genellikle Ermeni hastanelerinde ve Osmanlı sağlık kurumlarında görev yapıyorlar. Arşagui Teotig, Dr. V. Kalustyan ve Arşag Çakıcıyan'ın Adana Katliamı'nda çok büyük yararlılıklar gösterdiğini ve birçok kişiyi ölümden kurtardığını anlatmıştır. Teotig'in notları, Adana Katliamı'nda rol oynadığını söylediği isimleri de kapsıyor. Buna göre, İtidal gazetesi ve onun başyazarı İhsan Fikri, ahaliyi tahrik edenlerin başında geliyor. Ayrıca Bağdadizade Abdülkadir ve oğlu Abdurrahman, Gergerli Ali, Debbağzade, Deli Mehmetoğlu, Zor Ali, Boşnak Salih ve Bayraktarzade Eşref'i de Adana Katliamı'ndan sorumlu tutuyor. Ancak, Teotig'in bu isimleri bir öfke ve intikam duygusuyla verdiği düşünülmemeli; zira, pek çok Ermeni'yi Adana Katliamı'ndan kurtaran Türklerin varlığından da haberdar ediyor. Haçin yakınlarındaki Şarköyü Ermenilerini kurtaran Arslan Bey, Tarsus'un Tekke semtindeki bir evde ateşe atılmış Ermenileri kurtaran ve kendi evinde 30 kadar yaralı Ermeni'yi koruyan

Kürkitlili Esatzade, Adanalı 23 Ermeni'yi evinde saklayarak hayatlarını kurtaran Güvenzade Muhtar ve 50 Ermeni'nin hayatını borçlu olduğu Memoca... Bununla birlikte Teotig, en fazla minnettarlığı 35 yıldır Adana civarında yerleşik bulunan Fransız bir aileye ve onun mensubu Bayan Sabatier'e duymaktadır. Hamidiye'de bulunduğu sürede Teotig'i evlerinde misafir eden Bayan Sabatier ve çocukları, evlerine ve fabrikalarına sığınan 750 Ermeni'nin hayatını kurtarmış ve Adana'ya gidene kadar onları bir ay boyunca barındırmışlar.

1919-1922 arasında Cemiyet'te neler oluyor?

1915'ten sonra allak bullak oluyorlar. Adana Katliamları olunca, oraya yardıma koşuyorlar. Oradaki Ermenileri Osmanlı sınırlarına döndürüp, hayatlarını garanti altına almaya çalışıyorlar. 1919-1922 arasındaki mütareke döneminde Adana Katliamları yaşanmış, 1915 tehciri yaşanmış ve Osmanlılık fikri sona ermiş; Ermenistan kurulmuş olduğu için ne yapacaklarını pek bilemiyorlar, umutsuzlar. Siyaseten Ermenistan'ı korumak ön planda; ama çok belirsizler, savrulma dönemi yaşıyorlar. Ermenistan'ı Ruslar işgal edince, artık hiçbir şey yapılamayacağını düşünüp yurt dışına kaçmaya başlıyorlar. Paris'te Ermeni Hekimler Birliği'ni kuruyorlar.

ARSEN YARMAN KİMDİR?

1921 yılında Tokat'tan İstanbul'a göç eden Harutyun Yarmayan'ın torunu olan Arsen Yarman, İstanbul'da başladığı eğitim hayatını lise ve üniversite eğitimi için gittiği İtalya'da sürdürdü. Türkçe, Ermenice, Fransızca ve İtalyancayı iyi derecede biliyor. 1997-2001 yılları arasında Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Yönetim Kurulu'nda görev aldı. Bu sırada, hastane tarihi üzerine çalışmalar yaptı; kurumun aylık dergisini yönetti. 2001 yılında iş hayatını sonlandırarak Ermeni sağlık hizmetleri, Ermeni yazılı kültürü alanlarında pek çok kitabı yayımlandı. Hâlâ Ermenilerin tarihteki varlığı üzerine çalışmalar yapan Arsen Yarman, özellikle Osmanlı'da üstü örtülen Ermeni varlığını görünür kılmak için çalışmalarını sürdürüyor.

Kaynak: Agos.com.tr